

УДК 005:502.1(045)

І. І. Кравчук,

д. е. н., доцент, завідувач кафедри менеджменту організацій і адміністрування
імені М. П. Поліщука, Поліський національний університет
ORCID ID: 0000-0002-3561-6118

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.22.29

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ЛІСОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

I. Kravchuk,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Head of the Department
of Organizational Management and Administration. M. P. Polishchuk, Polissia National University

FORMATION OF THE SYSTEM OF ECOLOGICAL MANAGEMENT OF FORESTRY ENTERPRISES

У статті наведено результати оглядового аналізу екологічних умов, організаційних аспектів формування системи екологічного менеджменту лісогосподарських підприємств. Проведено аналіз основних причин втрат лісового покриву в Україні, до яких віднесено: незаконні рубки, пожежі, несприятливі погодні умови, підвищення інтенсивності розмноження шкідників та хвороб. Визначено причини важливості впровадження систем екологічного менеджменту у діяльність лісогосподарських підприємств. Зокрема, встановлено, що ключовим аспектом запровадження системи екологічного менеджменту на лісогосподарських підприємствах є прийняття еколого-орієнтованих управлінських рішень з метою мінімізації негативного впливу на довкілля. Запропоновано модель системи екологічного менеджменту лісогосподарських підприємств, в основу якої покладено: місію, принципи, цілі, інструменти, функції, організаційну структуру, комунікації екологічного менеджменту, які адаптовані відповідно до специфіки лісогосподарського виробництва.

The article presents the results of the analysis of environmental conditions and organizational aspects of the formation of the environmental management system of forestry enterprises. The analysis of the main causes of forest cover losses in Ukraine is carried out. Such reasons include illegal logging, fires, adverse weather conditions, increased intensity of reproduction of pests and diseases. These problems provoke difficulties in the process of making compromise management decisions. When making decisions, it is necessary to ensure the minimization of human impact, while maintaining the quality of forest plantations. The reasons for the importance of implementing environmental management systems in the activities of forestry enterprises are identified. It is established that a key aspect of the introduction of an environmental management system in forestry enterprises is the adoption of environmentally-oriented management decisions to minimize the negative impact on the environment. The components of environmental management (functions, tools, principles, methods, etc.) in all aspects of forestry enterprises are taken into account. Environmental management will ensure the elimination of the causes of depletion of forest ecosystems and the conservation of biodiversity with an emphasis on natural afforestation. It is taken into account that the forest users are the state, private enterprises, and the population. When implementing an environmental management system, a special place is given to information support. It consists of the availability of up-to-date and reliable information on the forestry management process. Communication with stakeholders and raising the environmental awareness of forestry workers and the public are also important. Such communication activities are carried out to form an understanding of the need to preserve forest ecosystems. The model of the system of ecological management of forestry enterprises is offered, which is based on mission, principles, purposes, tools, functions, organizational structure, communications of ecological management. The model of the environmental management system is adapted under the specifics of forestry production.

Ключові слова: екологічний менеджмент, лісове господарство, система, екологічні проблеми, лісогосподарювання.

Key words: ecological management, forestry, system, ecological problems, forest-related activities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Зростання антропогенного навантаження на довкілля спричиняє привернення уваги су-

спільства до забезпечення рівня захищеності його інтересів у сфері екології. Стан лісових екосистем є одним із індикаторів як безпеки держави, так і якості життя суспільства. Якість лісових ресурсів є визначальним аспектом діяльності підприємств лісопромислового ком-

плексу України. Науковці стверджують, що причиною зниження якості лісів є ігнорування триєдиного підходу (рівноцінне врахування екологічної, економічної та соціальної складових) до ведення лісгосподарського виробництва [6; 3; 9]. Екологічний менеджмент як інтегрована система взаємопов'язаних елементів призначений для управлінського забезпечення рівнозначного поєднання екологічної, економічної та соціальної складових розвитку й функціонування лісгосподарських підприємств, забезпечення сумісності та інтеграції їх у діяльність решти підприємств лісопромислового комплексу. Відтак питання формування повноцінної системи екологічного менеджменту на господарюючих суб'єктах лісової галузі країни вважаються такими, що потребують вирішення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Концептуальне забезпечення екологічного менеджменту є ключовою проблемою дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців. Ключові аспекти розвитку суспільства з точки зору екологічної збалансованості домінують у теоріях сталого розвитку та екологічного детермінізму. Розкриттю теоретичних і практичних засад екологічного менеджменту присвячені праці У. Баумола, Т. Галушкіної, В. Голяна, В. Кожушка, І. Синякевича, Дж. Фарлея, А. Хаба, М. Хвесика та ін. Розгляду екологічних аспектів лісокористування присвячені дослідження Н. Зіновчук, А. Корчинської, І. Лицура, Є. Мішеніна, А. Ращенко, Є. Ходаківського, які доводили необхідність екологізації галузі з використанням інноваційних механізмів. Водночас у сучасному форматі концептуального забезпечення екологічного менеджменту недостатньо обґрунтовано механізм його запровадження на підприємствах лісопромислового комплексу.

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування теоретичних засад та практичних рекомендацій щодо формування системи екологічного менеджменту лісгосподарських підприємств. До основних завдань віднесено: 1) провести аналітичну оцінку екологічних проблем у секторі лісового господарства України; 2) обґрунтувати необхідність впровадження екологічного менеджменту у діяльність лісгосподарських підприємств; 3) розробити модель системи екологічного менеджменту лісгосподарських підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Дефініційний апарат обґрунтування поняття "екологічний менеджмент" є досить різноманітним. Більшість дослідників його розглядають як цілеспрямовану ініціативну діяльність суб'єктів господарювання, спрямовану на мінімізацію негативного антропогенного впливу на довкілля [4; 7; 1; 8]. Аспекти управління екологізацією діяльності як базису сталого лісокористування розглядаються через призму екологізації управлінської структури, управлінських рішень та управлінських дій [6; 3; 2].

Пріоритет імплементації систем екологічного менеджменту у практику господарювання підприємств лісопромислового комплексу обґрунтовано можливістю формування цілісної системи управлінських дій, що застосовуються на регулярній основі та здатні забезпечити сталий розвиток самих підприємств та галузі в цілому. Однак є певні розбіжності між теоретичним обґрунтуванням доцільності впровадження екологічного менеджменту та практикою проектування систем екологічного управління. Розбіжності викликані, передусім, потребою пошуку компромісів між екологічними, фінансово-економічними, соціальними, політичними та іншими чинниками, властивими середовищу функціонування підприємств лісопромислового комплексу.

Серед значного переліку екологічних проблем у лісовому господарстві України особливо загрозливою стала втрата лісового покриття. І така тенденція спостерігається, незважаючи на факт недостатньої залісненості території країни, показник оцінки якої дорівнюють 15,9%. Навіть ті незначні позитивні зміни у динаміці площ відтворення лісів, що відмічаються у профільних статистичних звітах 2015—2019 рр. не є ілюстрацією кардинального покращення ситуації із відновленням лісового покриття країни (рис. 1).

У контексті імплементації системи екологічного менеджменту у діяльність лісгосподарських підприємств, названа екологічна проблема викликає ускладнення, подекуди неможливість прийняття компромісних рішень, що враховували б екологічні вимоги у збереженні та збільшенні лісового покриття та економічні потреби у провадженні розширеної господарської діяльності.

Дослідженнями встановлено, що однією з головних причин втрати лісового покриття в країні є, так звані, незаконні рубки. Державним агентством лісових ресурсів України щороку

оприлюднюються дані кількості зафіксованих випадків незаконних рубок, кількість яких досягає 10 тис. випадків. У якості політико-правових інструментів подолання названої проблеми застосовують посилення відповідальності за заподіяння шкоди, маркування деревини, підвищення рівня охорони лісів тощо. Тенденція збільшення випадків незаконних рубок, наряду із посиленням відповідальності, викликає значний резонанс серед екологічних активістів та про-активних громадян країни. Така ситуація може бути також спричинена викривленням даних та нерозумінням проблематики загалом. Слід зауважити, що у контексті цього дослідження, обмеження доступу населення до коректної та достовірної інформації щодо процедур ведення лісогосподарської діяльності та посилений контроль за вирубками лісів та внесенням хімічних засобів захисту рослин з боку лісогосподарських підприємств створює додаткове напруження у соціальній сфері. Означена проблема незаконних рубок посилює деградаційні процеси у лісових екосистемах.

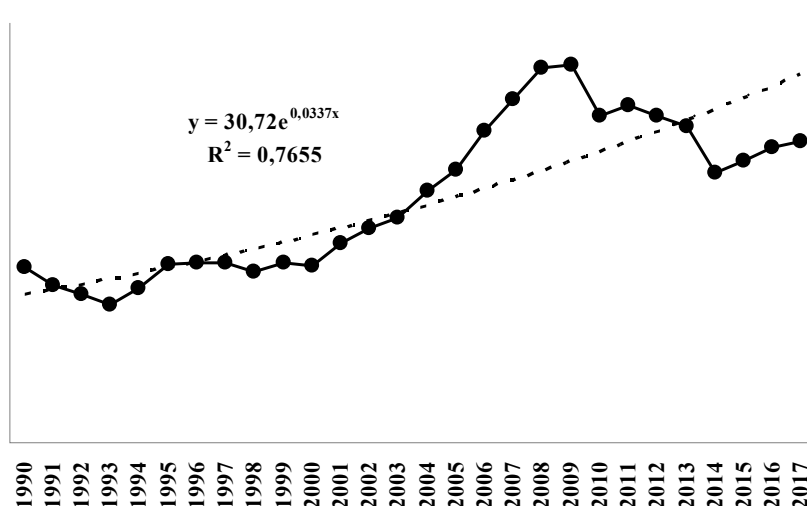


Рис. 1. Динаміка площ відтворення лісів в Україні за період 1990—2017 рр., тис. га

Примітка: Дані у 2014—2017 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

На графіку наведено експонентний тренд. Величина достовірності апроксимації дорівнює $R^2=0,76$, що означає, що наведений тренд є достовірним.

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України.

Причинами масової втрати лісових насаджень, що спостерігаються в останні роки, є пожежі, несприятливі погодні умови, шкідники та хвороби. Динамічні ряди статистичних даних загибелі лісових насаджень, оприлюднені Державним агентством лісових ресурсів України наведені на рисунку 2.

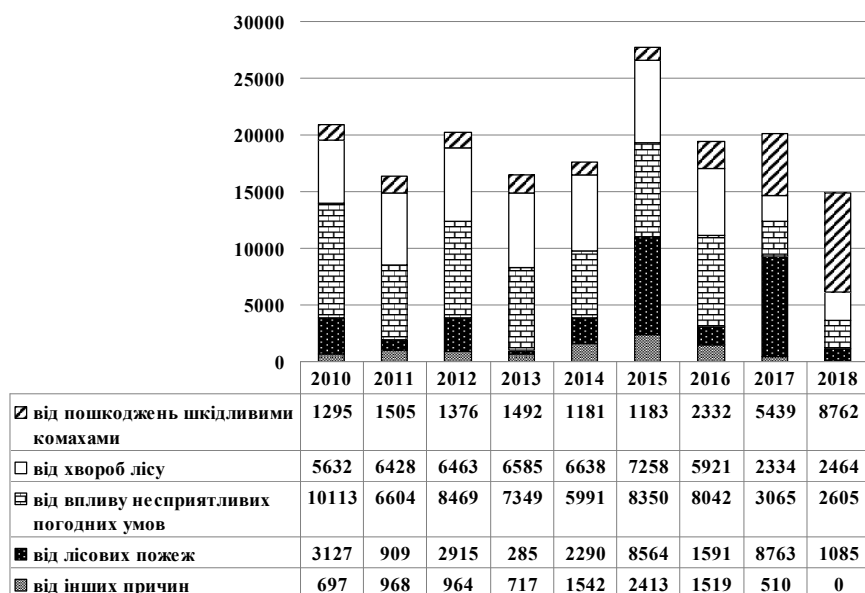


Рис. 2. Динаміка та причини загибелі лісових насаджень в Україні за період 2010—2018 рр., га

Примітка. Дані у 2014—2017 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України.

Домінуючими чинниками, що провокують втрату деревостанів, є несприятливі погодні умови. Проте слід зауважити, що за останні роки (2017—2018 рр.) площі пожеж значно зменшились. Натомість суттєво збільшились інтенсивність розмноження шкідливих комах, що, у свою чергу, провокують спалахи хвороб. Останні дослідження доводять, що поширення шкідників провокується підвищенням температури довкілля [9]. На підприємствах лісопромислового комплексу з метою збереження та захисту лісових насаджень використовуються хімічні та біологічні методи боротьби із шкідниками та хворобами, що формує чергове протиріччя, а саме: екологічні наслідки застосування хімічних речовин у природних екосистемах.



Рис. 3. Модель системи екологічного менеджменту лісогосподарських підприємств

Джерело: адаптовано автором на основі [8; 5].

У контексті вирішення протиріч між екологічним, економічними та соціальними аспектами діяльності підприємств дослідники визначають формування парадигми сталості їх подальшого розвитку. Ключовим критерієм є можливість задоволення потреб майбутніх поколінь з урахуванням якості довкілля та доступності ресурсів [1; 7; 8]. Означені тези щодо раціоналізації використання ресурсів корелюють із вимогами екологічного менеджменту та особливо актуальні для підприємств у сфері лісового господарства щодо необхідності екологічної збалансованості діяльності.

Ключовим аспектом запровадження системи екологічного менеджменту на лісогосподарських підприємствах є прийняття еколого-орієнтованих управлінських рішень з метою мінімізації негативного впливу на довкілля. Фаховість та рівень підготовки працівників служби екологічного менеджменту є визначальним фактором якості прийнятих рішень та успішності реалізації поставлених завдань. З огляду на вищенаведене, слід конкретизувати складові екологічного менеджменту лісогосподарських підприємств для розуміння першочерговості практичної реалізації завдань та сформулювати модель системи екологічного менеджменту лісогосподарських підприємств (рис. 3).

З метою удосконалення концептуального забезпечення процесів формування систем екологічного менеджменту підприємств лісопромислового комплексу пропонується:

— враховувати складові екологічного менеджменту (функції, інструменти, принципи, методи тощо) у всіх аспектах діяльності лісо-

господарських підприємств, що забезпечує усунення причин виснаження лісових екосистем та збереження біорізноманіття з акцентом на природному лісорозведенні. Особливу увагу при цьому слід зосереджувати на прийнятті еколого-орієнтованих рішень у процесі ведення лісогосподарської діяльності.

— враховуючи, що лісокористувачами є не лише держава та суб'єкти господарювання, а й населення, у контексті запровадження системи екологічного менеджменту окреме місце виділяється інформаційному забезпеченню (доступності до актуальної та достовірної інформації щодо процесу ведення лісогосподарської діяльності), комунікації із зацікавленими сторонами, та підвищенню екологічної свідомості працівників лісогосподарських підприємств та населення з метою розуміння необхідності збереження лісових екосистем.

ВИСНОВКИ

1. Для сектору лісового господарства України характерним є втрата лісового покриття. Серед основних причин виокремлено незаконні рубки, пожежі, несприятливі погодні умови, підвищення інтенсивності розмноження шкідників та хвороб. Наведені проблеми провокують складності у процесі прийняття компромісних управлінських рішень (мінімізація антропогенного навантаження за умови збереження якості лісових насаджень).

2. Управління функціонуванням підприємств лісопромислового комплексу слід здійснювати на засадах екологічного менеджменту, пріоритетом якого є можливість формування синергетичної системи (економічної, соціальної, екологічної) лісових територій. Ключові складові

екологічного менеджменту (прийняття екологічних рішень, контроль, комунікація) регламентують можливість вирішення означених проблем на локальному рівні.

3. З метою концептуального забезпечення процесів формування систем екологічного менеджменту лісогосподарських підприємств запропоновано їх модель системи екологічного менеджменту лісогосподарських підприємств, в основу якої покладено: місію, принципи, цілі, інструменти, функції, організаційну структуру, комунікації екологічного менеджменту, які адаптовані відповідно до специфіки лісогосподарського виробництва.

Література:

1. Галушкіна Т.П. Экономические инструменты экологического менеджмента: (Теория и практика) [Текст] / Т.П. Галушкіна; НАН України, Ін-т пробл. рынка и экон.-экол. исследований. — Одесса: [б. и.], 2000. — 280 с.

2. Гулик Г.С. Сучасні еколого-економіко-правові проблеми реалізації концепції сталого лісоголистування в Україні / Г.С. Гулик // Науковий вісник ЛНТУ України. — 2015. — Вип. 25.7. — С. 7—13.

3. Лебедев С.І. Методичні основи формування екологічного менеджменту і екоаудиту в лісовиробничому комплексі України: монографія / С.І. Лебедев. — Львів: Камула, 2005. — 256 с.

4. Лесь А.В. Роль менеджменту та маркетингу при запровадженні технологій захисту навколишнього середовища / А.В. Лесь, А.В. Ращенко // Вісник ЖНАЕУ. — 2017. — № 1 (59), М. 2 — С. 165—172.

5. Международный стандарт ISO 14001 — URL: http://partnership.by/wp-content/uploads/2016/05/ISO_14001.pdf (дата звернення: 04.11.2020).

6. Мішенін Є.В. Лісогосподарювання як сучасна парадигма сталого розвитку лісового комплексу / Є.В. Мішенін, І.Є. Ярова // Наукові праці Лісівничої академії наук України. — 2014. — Вип. 12. — С. 221—226.

7. Тендюк А.О. Теоретичні проблеми екологічного менеджменту / А.О. Тендюк // Економічні науки. Серія "Економіка та менеджмент": збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. — Вип. 8 (30). — Луцьк. 2011. — С. 229—237.

8. Хвесик М.А. Реалізація національної стратегії сталого розвитку — перспектива цивілізаційного вибору України / М.А. Хвесик // Екологічно чисте виробництво — основа підви-

щення якості продукції на товарних ринках України: матеріали VIII Пленуму Спілки економістів України та Всеукраїнської науково-практичної конференції. — К.: Спілка економістів України, 2013. — 228 с.

9. Hitchcox M. Safeguarding against future invasive forest insects / M. Hitchcox // Tree Planters' Notes. — 2015. — Volume 58, Number 1. — Pp. 27—36.

References:

1. Halushkyna, T. P. (2000), Economic tools for environmental management [Ekonomicheskiye ynstumenty ekolohycheskoho menedzhmenta], Odessa, Ukraine.

2. Hulyk, H. S. (2015), "Modern ecological-economic-legal problems of realization of the concept of sustainable forest use in Ukraine", Naukovyi visnyk LNTU Ukrainy, vol. 25.7, pp. 7—13.

3. Lebedevych, S. I. (2005), Metodichni osnovy formuvannia ekolohichnoho menedzhmentu i ekoaudytu v lisovyrobnychomu kompleksi Ukrainy [Methodical bases of formation of ecological management and ecoaudit in the forestry complex of Ukraine], Kamula, Lviv, Ukraine.

4. Les', A.V. and Raschenko, A.V. (2017), "The role of management and marketing in the introduction of environmental technologies", Visnyk ZhNAEU, vol. 1 (59), no. 2, pp. 165—172.

5. International Organization for Standardization (2004), "International standard ISO 14001", available at: http://partnership.by/wp-content/uploads/2016/05/ISO_14001.pdf, (Accessed 10 Nov 2020).

6. Mishenin, Ye.V. and Yarova, I.Ie. (2014), "Forest management as a modern paradigm of sustainable development of the forest complex", Naukovi pratsi Lisivnychoi akademii nauk Ukrainy, vol. 12, pp. 221—226.

7. Tendiuk, A. O. (2011), "Theoretical problems of environmental management", Ekonomichni nauky. Seriiia "Ekonomika ta menedzhment": zbirnyk naukovykh prats. Luts'kyi natsionalnyi tekhnichnyi universytet, vol. 8 (30), pp. 229—237.

8. Khvesyk, M. A. (2013), Realizatsiia natsionalnoi stratehii staloho rozvytku — perspektyva tsyvilizatsiinoho vyboru Ukrainy [Implementation of the national strategy of sustainable development — the prospect of Ukraine's civilizational choice], Spilka ekonomistiv Ukrainy, Kyiv, Ukraine

9. Hitchcox, M. (2015), "Safeguarding against future invasive forest insects", Tree Planters' Notes, vol. 58, no. 1, pp. 27—36.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2020 р.